

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาที่ไทยเรายังไม่ได้รับอิทธิพลด้านวรรณกรรมจากประเทศตะวันตกโดยตรง วรรณกรรมทั้งหลายจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ นิยมแต่งเป็นร้อยกรอง ทั้งประเภทร่ายกลอน และบันเทิงคดี มีขนบนิยม (Convention) ในการแต่งคล้ายคลึงกัน รูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน แต่ละชนิดก็มีแบบแผนที่แน่นอน ลักษณะการพรรณนามีแนวคล้ายคลึงกันและมักจะประกอบด้วยบทชมธรรมชาติ ชมโฉม ชมบ้านเมือง ชมขบวนทัพ และบทอศรัยรย์ นอกจากนี้วรรณกรรมแต่เดิมยังเน้นการตกแต่งถ้อยคำให้ไพเราะด้วยศิลปะการใช้ภาษา เนื้อหาจึงมักอยู่ในวงแคบเกี่ยวกับ เรื่องความรักและการสู้รบ ปรชญาในเรื่องถ้ามีก็มักเป็นพุทธปรัชญาพื้นฐาน เช่นการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ตัวละครก็มักมีลักษณะของคนในอุดมคติมากกว่าความจริง วรรณกรรมในช่วงนั้นจึงเป็นวรรณกรรมเพื่อสนองอารมณ์มากกว่าวรรณกรรมเพื่อสะท้อนแนวคิด

แต่หลังจากที่ไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกมากขึ้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชาติในด้านต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งด้านวรรณกรรมด้วย ดังที่ สิทธา พิณีจิวคูล กล่าวว่

...อาจกล่าวได้ว่า เมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ แล้ว วรรณกรรมไทยแบบ โบราณที่วิวัฒนาการมาเกือบหกร้อยปีก็ เริ่มถอยห่างออกไป เปิดโอกาสให้วรรณกรรมสมัยใหม่ได้เริ่มก่อตัวขึ้นแทนที่ และเนื่องจากกระษะนี้ยังเป็นระยะคาบ เกี่ยวกันระหว่างความคิดเก่าและ

ความคิดใหม่ จึงยังมีแบบการประพันธ์ที่เป็นของ เก้าอยู่บ้าง...¹

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขยายการศึกษาไปสู่ทวยราษฎร์และโปรดให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2450 เหตุผลประการหนึ่งนั้น เพื่อพิจารณาบรรดาคดีเก่า ๆ ที่แต่งดี โดยให้มีการพิมพ์เผยแพร่ด้วย เช่น ลิลิตยวนพ่าย โคลงทวาทศมาส เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัยนี้ยังมีการออกหนังสือ ขริภณวารายเดือน ซึ่งล้วนเป็นสิ่งสนับสนุนงานกวีทั้งสิ้น จากการที่พระองค์เองทรงเป็น กวีผู้มีความสามารถทั้งการพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งยังโปรดให้สนับสนุน งานกวีทั้งทางตรงทางอ้อม เช่นนี้ จึงทำให้มีผู้สนใจแต่งร้อยกรองแบบ เก่ามากมาย ความสัมพันธ์ทางวรรณกรรมระหว่างไทยกับตะวันตกในรัชกาลนี้ทำให้มีอิทธิพลต่อ เนื้อเรื่องที่น่าสนใจ นำมาแต่งร้อยกรองในสมัยนี้ด้วย ดังที่พระวรวงศ์เธอพิสิษฐกล่าวว่า "...จึงเป็น เหตุ ให้มีวรรณคดีที่มาจากต่างประเทศแปลออกมาเป็นส่วนนวนไทย ทำให้คนไทยชอบอ่าน หนังสือชนิดนี้มากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงมีผู้เขียนผู้แต่งหนังสือทั้ง เป็นเรื่องไทย ๆ และ เรื่องที่มาจากต่างประเทศ..."² นอกจากนี้ยังมีรูปแบบแปลกใหม่ของวรรณกรรมร้อยแก้ว ที่ไทยรับมาจากตะวันตก ได้แก่ เรื่องสั้น นวนิยาย และสารคดีประเภทต่าง ๆ รูปแบบ เหล่านี้ เริ่มแพร่หลายและ เป็นที่นิยมขึ้นเรื่อย ๆ

ในช่วงเวลานี้เอง หลวงธรรมาภิรมย์ (ถึก จิตรกถึก) ข้าราชการผู้หนึ่งใน กรมศึกษาธิการ ได้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองที่มีคุณค่านำศึกษาหลายเรื่อง มีทั้งวรรณกรรม

¹ สัทธา พิณจภูวคล, และนิตยา กาญจนะวรรณ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520), หน้า 261-262.

² พระวรวงศ์เธอพิสิษฐ, วรรณคดีไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาคไทย กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย, 2502), หน้า 78.

ประเภทบันเทิงคดีและประเภทสารคดี เช่น ปฐมวดีคำฉันท์ ไคลงนิราสวัดรวก
สรร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส ชาลสิภเสกคำฉันท์ บางเรื่องได้นำเนื้อหาที่ได้จาก
โครงนิทานของตะวันตกมาแต่งเป็นนิทานคำฉันท์แบบไทยได้แก่ วิกิควานิษคำฉันท์
และ เปรีคลสิศคำฉันท์

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นสมัยที่วรรณกรรมทั้งร้อยกรองแบบ เดิมและ
ร้อยแก้วที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกได้เจริญขึ้นอย่าง เห็นได้ชัด เนื่องจากได้รับการสนับสนุน
จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนอกจากพระองค์จะทรงพระราชนิพนธ์
วรรณกรรมได้ดีเยี่ยมทุกประเภทแล้ว ยังทรงตั้งวรรณคดีสโมสร เพื่อประกาศเกียรติคุณ
วรรณกรรมที่มีคุณค่าด้วย เหตุนี้กริผู้มีใจรักที่จะแต่งวรรณกรรมจึงมีกำลังใจที่จะสร้าง
ผลงานออกมาอย่างไม่ขาดสาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
พระราชนิพนธ์ค่านำตอนหนึ่งใน เรื่องอิตรราชคำฉันท์ไว้ดังนี้ "...ข้าพเจ้าขอให้พยายาม
แต่งหนังสือขึ้น เพื่อให้ปรากฏต่อไปในพงศาวดารว่าในรัชกาลพระมงกุฎเกล้าก็ยังมี
จินตกรหรือผู้ ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้เห็นว่า ในรัชกาลของข้าพเจ้าได้มีจินตกรวิ ซึ่งสามารถ
จะแต่งฉันท์ภาษาไทยได้หลายคนแล้ว..."¹ หลวงธรรมาภิมณฑ์คง เป็นกวีคนหนึ่งในกลุ่ม
ที่พระองค์ทรงกล่าวถึง เพราะมีผลงานวรรณกรรมประเภทฉันท์และประเภทอื่น ๆ
ปรากฏในช่วงรัชกาลนี้หลายเรื่อง เช่น กฎหกคำฉันท์ กลบทสุภาสิต ฉันท์ดุขฎิสังเวย
สำหรับงานพระราชพิธีฉัตรมงคลในรัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเลือกให้หลวงธรรมาภิมณฑ์เป็นผู้แต่งฉันท์ดุขฎิสังเวย-
กล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ ใน พ.ศ. 2454 โดยแต่งคนเดียวทั้ง 4 ลา

หลวงธรรมาภิมณฑ์ น่าจะเป็นกวีที่เป็นที่ยอมรับ และรู้จักกันแพร่หลายในวง
วรรณกรรม ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า "สามารถแต่ง ไคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชนิพนธ์ค่านำ,"
อิตรราชคำฉันท์, พิมพ์ครั้งที่ 19. (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2513), หน้า ๗-๘.

นับว่าเป็นอย่างดีในสมัยของคนคนหนึ่ง อันนี้เป็นเหตุให้ได้รับราชการมียศศักดิ์ และเป็น
ผู้หนึ่งซึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ทรงพระเมตตา
กรุณาмаด้วยเป็นกวี"¹

ผู้ศึกษาวรรณกรรมรุ่นหลังมักจะรู้จักและกล่าวถึงผลงานที่สำคัญของหลวงธรรมา-
ภิรมณ์ คือ ประชุมล่านำ คำราประเภทประวัติวรรณคดีไทย ส่วนใหญ่ ก็มักกล่าวถึง
ท่านเพียงชื่อกับผลงานบางเรื่อง โดยไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดอื่น เช่น ประวัติ-
วรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษาของ เปลื้อง ฅ นคร วรรณคดีไทย ของกุหลาบ
มัลลิกะมาส ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทยของ สิทธา พินิจภูวดล และนิตยา
กาญจนะวรรณ เป็นต้น

เท่าที่ผู้วิจัยค้นคว้าพบว่ามีเพียงคำราประวัติวรรณคดีไทยของศุภชัย รัตนโกมุท
และสะอาด อินทรสาส์น เพียงเรื่องเดียวที่กล่าวถึงประวัติและผลงานของหลวงธรรมา-
ภิรมณ์ ถึง 14 เรื่อง และได้กล่าวถึงวรรณกรรมบางเรื่องอย่างละเอียดพอสมควร
ตอนหนึ่งได้กล่าวว่า

ครุถึกได้แต่งเรื่องวิเศษนิพนธ์คำฉันท์ขึ้นเรื่องหนึ่งใน พ.ศ. 2433
เรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรง
พระราชนิพนธ์โครงนิทานให้ ซึ่งเป็นบทละครของวิลเลียม เชกสเปียร์
เมื่อแต่งเป็นฉันท์เสร็จแล้ว ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ ทรงพอพระราชหฤทัยวิเศษนิพนธ์คำฉันท์
เป็นนิทานเรื่องแรกที่มีโครงเรื่องเป็น เรื่องของยุโรป มีสำนวนโวหาร
ฟังง่าย และดีถึงขนาดเรื่องหนึ่ง²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "พระนิพนธ์คำนำ"
ใน กฎาทกคำฉันท์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472), หน้า ค.

² ศุภชัย รัตนโกมุท และ สะอาด อินทรสาส์น, ประวัติวรรณคดีไทย,
(พระนคร : โรงพิมพ์วิชิรินทร์, ม.ป.ป.), หน้า 322.

ข้อมูลในส่วนนี้เอง เป็นจุดที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจงานของหลวงธรรมาภิรมณ์ และ
เริ่มค้นคว้าอย่างจริงจัง เพราะยังไม่มีใคร เคยศึกษาวรรณกรรมของท่านอย่างละเอียดเลย
ทั้ง ๆ ที่งานหลายชิ้นมีคุณค่าด้านเนื้อหาและด้านวรรณศิลป์ ผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาวิเคราะห์
ผลงานที่ค้นพบทั้งหมดอย่างละเอียด ทั้งลักษณะทั่วไปและลักษณะดีเด่นในวรรณกรรมของ
หลวงธรรมาภิรมณ์

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมณ์ ทั้งที่ยัง เป็นต้นฉบับตัว เขียน
และที่ตีพิมพ์แล้ว
2. เพื่อศึกษารูปแบบ เนื้อหา และศิลปะการประพันธ์

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานของหลวงธรรมาภิรมณ์ ทั้งที่ตีพิมพ์แล้วและที่เป็นต้นฉบับ
ตัวเขียนได้ทั้งสิ้น 14 รายการ¹ จึงใคร่กำหนดวรรณกรรม เท่าที่ค้นพบซึ่งมีหลักฐานปรากฏ
ชัดเจนว่าหลวงธรรมาภิรมณ์เป็นผู้แต่งนี้ เป็นขอบเขตของการวิจัย โดยแบ่งข้อมูลออกเป็น
2 กลุ่มดังนี้

1. ต้นฉบับที่ตีพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ 7 เรื่อง ได้แก่
 - โคลงนิราสวัดรวก (พ.ศ. 2428)
 - วินิจฉัยคำฉันท์ (พ.ศ. 2433)
 - กลบทสุภาสิต (พ.ศ. 2454)
 - คำฉันท์ดุขฎิสัง เวชพระ เสวตรฉัตรสำหรับงานพระราชพิธีฉัตรมงคล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง)
 - คำฉันท์ดุขฎิสัง เวชล้อมพระเสวตรวชิรพาหะ (พ.ศ. 2454)
 - กุฎาทกคำฉันท์ (พ.ศ. 2456)
 - ประชุมลำนำน้า (พ.ศ. 2470)

¹ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 8-18.

2. ต้นฉบับตัวเขียนในท้องหนังสือโบราณ หอสมุดแห่งชาติ 7 เรื่อง ได้แก่

- ธาตามณีศรีสุทิดคำกลอน(ไม่ปรากฏปีที่แต่ง)
- ปฐมวดีคำฉันท์ (พ.ศ. 2424)
- ชาลสิภีเศกคำฉันท์ (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง)
- เปรिकลสิศคำฉันท์ (ไม่ปรากฏปีที่แต่งชัดเจน)
- รัชมิงคลาภีเศกคำฉันท์ (2454)
- ฉันทสรสร เสริญวัตรจักรวรรดิราชาวาศ (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง)
- ฉันทอำนวยไชยมงคลแด่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (พ.ศ. 2456)

ส่วนเรื่องที่มีผู้วิจัยค้นไม่พบต้นฉบับตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา-
ดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ ได้แก่เรื่อง สิทธิศิลป์คำฉันท์ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2435
เพ็ชรมงกุฎคำฉันท์ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2445 และกลอนสุภาพเรื่องสามก๊กตอนนางเดียว เลียน
กับดั่งโตะ ซึ่งไม่ปรากฏปีที่แต่ง

แนว เหตุผลหรือสมมุติฐานของการวิจัย

หลวงธรรมาภิรมณ์ เป็นกวีในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 6 ซึ่งมี
ผลงานหลายชิ้นที่แสดงความสามารถในการแต่งคำประพันธ์หลายประ เภทและที่มีคุณค่าใน
เชิงวรรณศิลป์อย่างน่ายกย่อง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลทั้งหมด ทั้งที่ตีพิมพ์แล้ว และจากต้นฉบับตัวเขียน
ตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดโครงร่างวิทยานิพนธ์
3. ศึกษาวรรณกรรมทุก เรื่องของหลวงธรรมาภิรมณ์อย่างละเอียด

4. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

5. เรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์โดยเสนอเป็นบท ๆ ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการรวบรวมและ เผยแพร่ผลงานของกวีซึ่งได้แต่งวรรณกรรมไว้หลาย เรื่องที่ชี้ให้เห็นว่าผู้แต่งมีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์หลายประเภท งานบางเรื่องมีคุณค่าในเชิงวรรณศิลป์อย่างน่าศึกษา อันเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาวรรณคดี มองเห็นคุณค่าของวรรณคดีในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เพิ่มขึ้นอีกหลายเรื่อง จึงอาจเป็นแนวทางที่จะให้ผู้สนใจวรรณคดีได้ศึกษาค้นคว้า ผลงานของกวีคนอื่น ๆ ซึ่งมีคุณค่า แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเพิ่มขึ้นอีก

ข้อตกลงเบื้องต้น

วรรณกรรมหมายถึงงาน เขียนทุกประเภทที่สามารถสื่อความ เข้าใจกันได้ วรรณกรรมจึง เป็นคำที่มีความหมายครอบคลุมได้กว้างขวางกว่าคำว่าวรรณคดี ซึ่งมุ่งเน้นถึงงาน เขียนที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ที่ก่อให้เกิดความงาม และความสะ เทือนอารมณ์

เนื่องจากผลงานของหลวงธรรมาภิมณฑ์ มีหลายประเภททั้งที่เป็นงาน เขียน อันก่อปรด้วยความงามทางวรรณศิลป์ และงาน เขียนในลักษณะ เล่า เหตุการณ์หรืออธิบาย ความอย่างธรรมดา เพื่อมิให้เกิดความสับสน ผู้วิจัยจึงขอให้คำว่า “วรรณกรรม” ในการกล่าวถึงผลงานทุก เรื่องของท่าน

ในการกล่าวถึงชื่อหนังสือของหลวงธรรมาภิมณฑ์นั้น ผู้วิจัยจะใช้ตามที่ปรากฏในต้นฉบับ